

ס. פאולא, ברזיל
ראש חודש כסלו תשפ"ב

מי נהר

פנינים לפרשת תולדות תשפ"ב

עשו נידון על שם סופו כי אין ברית המילה בבשרו

בגמרא (מגילה ו'). ובמדרש (ב"ר ס"ז ה'), וביתר הרחבה בילקוט שמעוני (ישעיהו רמז תכ"ט), דרשו הפסוק (ישעיה כ"ו י') **יוחן רשע בל למד צדק בארץ נכוחות יעול ובל יראה גאות ה'** - על עשו הרשע, וז"ל: בשעה שאמר יצחק לעשו ולכה אפוא מה אעשה בני, אמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע יוחן [עשו]. אמר לו 'רשע' הוא, אמר לו 'בל למד צדק' - לא כיבד את הוריו, אמר לו 'בארץ נכוחות יעול' - עתיד לפשוט ידיו בבית המקדש, אמר לו אם כן השפע לו טובה בעוה"ז ובל יראה גאות ה" לעתיד לבא. הוי משמני הארץ יהיה מושבך, עכ"ל הילקוט.

הרי דמחמת מה שעתיד להחריב את בית המקדש לא קיבל הקב"ה את בקשת יצחק לחון את עשו. ויש להקשות מהא דאמר רבי יצחק (ראש השנה ט"ז:) אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם. [ויצויין דבגמרא במגילה דרש רבי יצחק גופיה הך דרשה גבי עשו, ולכאורה סתרי שני מאמרי רבי יצחק אהדי].

וכבר עמד בזה ביפה תואר¹ על המדרש (ב"ר הנ"ל) וכתב: ואע"ג דאין האדם נידון אלא בשעתו כגבי ישמעאל, היינו שלא להענישו ולהזיקו, אבל למנוע ממנו הברכה והטובה העתידה ראוי הוא אף על מה שעתיד, עכ"ל. וחידוש יש בדבריו, דעל מניעת הטובה דנים את האדם גם ע"פ מה שעתיד להרשיע, והנהגת 'באשר הוא שם' היא רק שאין מענישים על מה שעתיד לעשות².

¹ בספר בא ישועה ונחמה (משנת ת"צ, בפר' וישב) הקשה נמי כן, ותירץ דעל כרחך יש לחלק דדוקא לישראל אין דנין ע"פ סופו אבל בגוי דנין, ועשו היה דינו כגוי. וקשה על דבריו מישמעאל שנאמר בו 'באשר הוא שם' אע"פ שהיה דינו כגוי. ומצאתי לבעל מלא הרועים (בספרו קהלת יעקב ערך דין אות ט') שכתב נמי דבני נח נידונים על העתיד, וביאר דישמעאל לא דנהו על העתיד כי זכותיה דאברהם אגין עליו ונחשב כישראל. וביאר דלכן כשאמר יצחק להקב"ה יוחן עשו השיבו 'רשע הוא' ורק אח"כ אמר לו 'בארץ נכוחות יעול' דיחריב ביהמ"ק, וקשה דהוה להשיבו כן מתחילה, אלא דמה שדנהו על העתיד הוא משום שהיה רשע, דלכן לא אגין עליו זכותיה דאברהם ויצחק להיות נחשב כישראל, עכ"ד.

[יתכן ליישב עיקר הקושיא ע"פ מש"כ הרא"ם (כ"א ט') גבי ישמעאל דנאמר בו 'באשר הוא שם': שאין זה דומה לבן סורר ומורה שנהרג על שם סופו, שבן סורר ומורה אע"פ שאינו מחוייב מיתה עכשיו, מכל מקום כבר התחיל לעשות הדברים המביאים אותו לחיוב מיתה, אבל ישמעאל עדיין לא התחיל לעשות שום פועל המביא אותו ענין - שעתיד להמית את בניו בצמא. ובחזקוני (כ"א ט"ו) כתב נמי: בן סורר ומורה מתחילתו הוא רשע ממה שעתיד להיות בסופו, אבל הכא מתחלתו ישמעאל היה צדיק מאותה עבירה. וה"ל גבי עשו, דכתב רש"י עה"פ (כ"ה ל"ד) ויבז עשו: העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום. ויש בזה משום אותו החטא של החרבת ביהמ"ק].

² וטפי י"ל ע"פ דרכו, דכאן ביקש יצחק שיוחן עשו ופירש המהרש"א: ר"ל גם שאינו ראוי לכך יוחן במתנת חנם כמ"ש וחנותי את אשר אחון. וי"ל דאף שאין הקב"ה דן את האדם על מה שעתיד לחטוא, מ"מ אינו ראוי

ונראה ליישב באופן אחר, ע"פ מה דאיתא בתנא דבי אליהו (פרק כ"ד): ולא זו בלבד אלא זרעו של עשו שבטלו ברית המילה מבשרם וכו', לכן הקב"ה שהוא בוחן לבות וכליות אמר לו אילו היתה ברית המילה בבשרך לא הייתי דן אותך על כל מחשבה ומחשבה כמעשה, ועל מה שאתה עתיד לעשות כאילו כבר נעשה אע"פ שלא נעשה עדיין, עכ"ל. וחזינון מזה דהנהגה זו - שהקב"ה דן את האדם באשר הוא שם ואינו מתחשב במה שעתיד לעשות - תלויה בברית המילה, ודוקא ישמעאל שהיה מהול היה ראוי לכך, משא"כ מי שאין ברית המילה בבשרו.

משום כך את עשו שלא היתה ברית המילה בבשרו - כדאיתא בדעת זקנים מבעה"ת בפרשתנו (כ"ה כ"ה) דעיכב בעצמו ולא רצה למול³ - אכן דן אותו הקב"ה גם על מה שעתיד לעשות.

מעתה נראה דזהו גופא ביאור דברי התנא דבי אליהו שאמר הקב"ה לעשו 'אילו היתה ברית מילה בבשרך לא הייתי דן אותך על כל מחשבה ומחשבה כמעשה ועל מה שאתה עתיד לעשות כאילו כבר נעשה'. דמבואר ששתי מעלות אלו זוכים להן ע"י המילה: א. דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, ועל כן מי שלא נימול נידון גם על המחשבה הרעה כמעשה. ב. שאין הקב"ה דן על העתיד, ומי שלא נימול אכן נידון על מה שעתיד לעשות.

ויבואר היטב מה שנאמר כן לעשו, דענין המחשבה רעה מפורש בתוס' (קידושין ל"ט: בשם הירושלמי) עה"פ 'מחמס יעקב אחיד' דעשו נידון על מחשבתו הרעה להרוג את יעקב. והענין השני הוא מה שנתבאר כאן שהשיב הקב"ה ליצחק שעשו נידון על מה שעתיד להחריב את ביהמ"ק.

ע"י המילה שנכרתו עליה י"ג בריתות זוכים לי"ג מידות הרחמים

יש לבאר הטעם ששני ענינים אלו תלויים בברית המילה, דאיתא בספה"ק שע"י המילה שנכרתו עליה י"ג בריתות זוכים להנהגת י"ג מידות הרחמים⁴. ובאמת כבר איתא כן במדרש לקח טוב (פסיקתא זוטרית, פ' לך לך י"ז ז'): שלש עשרה בריתות כתובים בפרשת מילה -

---

לחון אותו במתנת חנם. אלא שאין זה עולה יפה לפי מה דאיתא במדרש שטענת יצחק 'בל למד צדק' היא שיש לעשו זכות שכיבד הוריו. נמצא דלא היתה בקשתו רק מצד מתנת חנם.

[והנה בגמרא לא נזכר שכוונת יצחק באומרו 'בל למד צדק' היתה על שכיבד הוריו, ובביאור טענתו של יצחק פירש"י שם: כלומר אין אדם יכול ללמד עליו צדק (בתמיה). וראה מהרש"א שפירש שהיה שוגג כי לא למד. וקשה מב"ק (צ"ב). 'מכאן לב"נ שנהרג שהיה לו ללמוד ולא למד'. ויתכן לבאר ע"פ הגמרא ביומא (ל"ה): רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה, אם אמר נאה הייתי וטרוד ביצרי א"ל כלום נאה היית יותר מיוסף. וי"ל דכעין זה הוא שטען יצחק באומרו 'בל למד צדק', שעשו היה טרוד ביצרו ולכן לא עסק בתורה]. ואם כנים הדברים י"ל דמהאי טעמא יוסף הוא שטנו של עשו (ב"ר ע"ג ז'), דמבואר ביומא שם שיוסף מחייב את הרשעים כנגד טענה זו].

³ וז"ל: ויצא הראשון אדמוני - מדרש, כשראהו אביו אמר עדיין לא נבלע בו דמיו ולא רצה למולו לשמונה ימים כדאמרינן (שבת קל"ד). גבי מעשה דשתי נשים שבאו לפני נתן הבבלי וכו'. כשעבר שנה או שנתיים וראה יצחק שלא החליף מראיתו ידע שזו תולדתו, ואפ"ה לא מל אותו, אמר הואיל ולא מלתי אותו לשמונה כמוני אמתין עד שיהיה בן י"ג כמו ישמעאל אחי ואמול אותו. וכשהיה בן י"ג שנה הוא עיכב בעצמו ולא רצה למול, והיינו דכתיב אם לא דם שנאת ודם ירדפך, עכ"ל.

אמנם יש להעיר דבתנא דבי אליהו גופיה איתא שם דזרעו של עשו כל זמן שהיה יצחק קיים היו מקיימים ברית המילה, ומשמע מזה שעשו עצמו היה מהול ורק זרעו ביטלו המילה. [וראה מה שכתבתי בעטרת שלום בפרשתנו (כ"ה כ"ה) דמחלוקת המדרשים היא. ובחידושי רבינו יונה בסנהדרין (נ"ט:)] כתב להוכיח שעשו היה מהול ממה שאמרו חז"ל שמושך בערלתו היה]. ומי"מ יש לקיים דברינו, דבקשת יצחק היתה על עשו וזרעו אחריו והם אינם נימולים. א"נ דעשו מושך בערלתו היה וחשיב כאינו נימול.

⁴ כן כתב בספר זכרון זאת להרה"ק מלובלין בפרי' שופטים, בשפת אמת פ' לך לך (תרנ"ח), ועי"ע אלול תרמ"ז-תרמ"ח, ובאהלי שם פ' חיי שרה בשם הרה"ק מזידיטשוב. ומצאתי לאחד מן הראשונים בספר מלחמת מצוה (לרבינו מאיר ב"ר שמעון המעילי בעל ספר המאורות, בפירוש י"ג מדות) שכתב כן.

כנגד שלש עשרה מדות ה' ה' אל רחום וחנן וגו', שבזכות מילה מתרצה הקב"ה לישראל, עכ"ל.

והנה כתבו התוס' בר"ה (י"ז:): שלש עשרה מדות - אומר ר"ת דשני שמות הראשונים הם שני מדות, כדאמרינן הכא אני ה' קודם שיחטא לרחם עליו ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב. ויעויין ברא"ש (פ"א סי' ה') שהקשה על מה שאמרו בגמרא שם 'אני ה' קודם שיחטא האדם': וא"ת מה צריך האדם למידת רחמים קודם שיחטא. וכתב שני ביאורים: א. דאף שכבר חשב מחשבה רעה לחטוא - אינו נענש על כך. ב. דאע"פ שגלוי וידוע לפניו שסופו לחטוא - מתנהג עמו במדת רחמים 'באשר הוא שם'.

הרי ששני הענינים הללו דאיתא בתנא דבי אליהו שאמר הקב"ה לעשו, זהו גופא ביאור השם הראשון ד"יג מידות הרחמים - שפירשה הגמרא דקאי אקודם שיחטא האדם - דאינו מעניש על המחשבה הרעה ואינו מעניש על מה שגלוי לפניו שעתיד לחטוא.

לפ"ז אתי שפיר היטב שדוקא מי שנימול, וזוכה ע"י כך ל"יג מידות הרחמים, קיימת אצלו ההנהגה ד'אני ה' קודם שיחטא' הכוללת שני ענינים אלו, אבל מי שלא נימול אינו בכלל י"ג מידות הרחמים, ולכן נענש עשו על מחשבה רעה כמעשה ועל מה שעתיד לעשות כאילו כבר נעשה.

*

עוד יתכן ליישב מה שהשיב הקב"ה דעתיד עשו להחריב ביהמ"ק אף דהקב"ה דן את האדם 'באשר הוא שם', דהנה ממה שסיים יצחק 'אם כן השפע לו טובה בעוה"ז ובל יראה גאות ה' לעתיד לבוא' נראה דמתחילה ביקש על טובת עשו לעתיד לבוא, והיינו לימות המשיח ותחיית המתים, וזה הלא יהיה אחרי שכבר החריב עשו את בית המקדש. ויובן דזהו שביקש יצחק דמכל מקום 'השפע לו טובה בעולם הזה', היינו על הזמן שלפני שיחריב את ביהמ"ק ומטעם זה גופא ד'באשר הוא שם'.

.....

יצחק התפלל על רבקה באופן שלא יצטרך להזכיר שמה

ויהי יצחק בן ארביעם שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה. ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו (כ"ה כ"א)

נציגה נא כמה שאלות שהעירו המפרשים בפסוקים אלה:

א. 'וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן' (רש"י כ"ה כ').

ב. מה הטעם שהתפלל באופן זה דייקא שהיה עומד 'לנוכח אשתו' (דהיינו בנוכחותה, כמו שפירש רש"י), ומה הענין לציין זאת?⁵

ג. מדוע נקט הכתוב בתחילה 'לנוכח אשתו' סתם מבלי להזכיר שמה, כמו שסיים אח"כ 'ותהר רבקה אשתו'.

ישוב לשלש השאלות הללו יש למצוא בדברי החתם סופר (בתו"מ ד"ה ויעתר יצחק) שכתב וז"ל: הנה נקטינן שהמתפלל על חברו צריך להזכיר שם אביו או אמו פב"פ, ויצחק לא רצה להזכיר שם אבותיה של רבקה שרשעים היו. אבל אם המתפלל עומד אצל החולה אין צריך להזכיר שמו, ועל כן התפלל 'לנוכח אשתו'. וסמך הכתוב נתינת טעם לזה למה לנכח אשתו בעבור שהיתה בת בתואל וגו' אחות לבן הארמי, שהיתה ממשפחה מגונה ולא רצה להזכיר שמם בתפלתו כי עי"ז יש לחוש לקטרוג, משא"כ בסתמא, עכ"ל.

מבואר בדבריו דמחמת שהיתה רבקה ממשפחה מגונה לא רצה להזכיר שמם בתפלתו, ולכן התפלל 'לנוכח אשתו' כדי שלא יצטרך להזכיר שמה עם שם אביה או משפחתה. ומובן מה שחזרה כאן התורה להזכיר ייחוסה, כי מחמת זה הוא שהקפיד להתפלל דוקא באופן זה. ולפי"ז מיושב מה שנאמר 'ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו' בלי הזכרת שמה, דבזה נרמז טעם הדבר שהתפלל בפניה, כדי שלא יצטרך להזכיר שמה.

אמנם יש להעיר, דלכאורה גם אם היה מתפלל שלא בפניה היה יכול לומר 'רבקה אשתי', דבזה כבר מפורש כראוי על מי מתפלל גם בלא בזכרת שם אביה או משפחתה.

*

בפנים יפות כבר כתב ע"ד ביאורו של החת"ס, וז"ל: יש לדקדק למה בתחלה אמר 'לנוכח אשתו' סתם והדר אמר 'ותהר רבקה אשתו'. ונראה דאחז"ל שהמתפלל על חברו צריך להזכיר שמו, אבל אם מתפלל בפניו אין צריך להזכיר שמו. לפי"ז י"ל דסבר יצחק אולי יצטרך השי"ת לשנות שמה כמו באברהם ושרה ששינה את שמם ואמר שרי לא תלד שרה תלד, ולכך לא הזכיר שמה. ובעבור כן אמר 'לנוכח אשתו' - שהיתה צריכה לעמוד בפניו שלא יצטרך להזכיר שמה, אבל באמת נעתר בתפלתו בלי שינוי שמה וזהו שאמר ותהר רבקה אשתו, עכ"ל.

⁵ יצויין לדבר חידוש שכתב בזה באילת השחר כאן, דגם כשאין מתפללים במנין מ"מ יש מעלה כשמתפללים ביחד ויש לתפילתם השפעה יותר גדולה מאשר אם כל אחד מתפלל לבד.

⁶ מקור דבריו שאם מתפלל לפני החולה אין צריך להזכיר שמו, הוא במגן אברהם (סי' קי"ט סק"א) בשם מהרי"ל, דמה שאמרו בברכות (ל"ד.) 'כל המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו' היינו דוקא בפניו אבל כשמתפלל שלא בפניו צריך להזכיר שמו. ובפרי חדש שם הביא מהזוהר דבתפילה בעי לפרשא מלה כדקא יאות. ומובן שלכן כשאינו בפניו צריך להזכיר שמו עם שם אביו או אמו כדי שבדבריו יהיה מפורש כראוי על מי מתפלל.

הרי שביאר דמטעם אחר לא הזכיר שמה, דחשש שישנה הקב"ה שם זה, ולכן היה צריך לבקש שאשתו העומדת לפניו תלד, ולא על הנושאת שם זה.

עפ"ד הפנים יפות יש ליישב שאלה נוספת בפסוק זה (ראה רבינו בחיי כאן), דהיה ראוי להקדים ולומר 'ותהי רבקה עקרה' ואחר כך 'ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו'. אלא דבאופן זה מובן ש'כי עקרה היא' הוי סיבה לא רק על ה'ויעתר יצחק' אלא גם על ה'לנוכח אשתו', דבגלל שהיא עקרה - ואולי תצטרך מחמת זה לשינוי השם - התפלל בפניה דייקא.

ויש להעיר מדברי תוספות השלם (כ"ה כ"א אות י"ב): 'רבקה אשתו' שאינו יכול לשנות שמה, שהרי בעקידה נתבשר מן רבקה. אמר לשרי נתת ה' משמך וכן לאברהם, אבל זאת רבקה יש ה' בסוף שמה, עכ"ל. ומבואר דאי אפשר היה לשנות שמה ואף לא היה צורך בכך.

*

יש לומר טעם שלישי מדוע התפלל יצחק דוקא באופן שלא יצטרך להזכיר שמה, דהנה איתא בנדרים (מ'): כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה ושאינו מבקר גורם לו שימות, מאי גרמא אילימא כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה וכו'. וכתב שם בחידושי חתם סופר: יראה לפרש ע"פ מה שאמרו חז"ל המבקש רחמים בפני החולה אין צריך להזכיר שמו. וכתבו המקובלים כי יש בהזכרת שמו קצת התעוררות הדין עליו, אע"פ שמכל מקום קרוב לשכר ע"י התפילה מ"מ לפעמים איכא קצת הפסד ע"י הזכרת שמו, משא"כ כשמתפלל בפני החולה שאין צריך להזכיר שמו אז טוב לו. והיינו הנכנס לבקר מתפלל עליו שיחיה, כי לא צריך להזכיר שמו, משא"כ מי שאינו מבקרו מבקש ואינו בפניו, זה צריך להזכיר שמו בתפילתו, ולפעמים יארע לו הפסד בדבר אע"פ שמתפלל עליו שיחיה, עכ"ל.

ומבואר בזה שעדיף לבקש בלא הזכרת שם החולה, כי בהזכרת שמו יש התעוררות הדין עליו⁷. ומובן שמטעם זה התפלל יצחק 'לנוכח אשתו' כדי שיוכל להתפלל בלא הזכרת שמה ולא יעורר עליה הדין.

[לפי מה שנתבאר יש לעיין במה שכתב החת"ס בפרשתנו (ד"ה ואלה תולדות יצחק, הג'): 'בתפילת יצחק על עצמו שתופקד אשתו בבנים הוצרך להזכיר שמו בתפילתו'. דלמשנ"ת הרי שכשמתפלל האדם על עצמו בוודאי אין צורך להזכיר שמו, ולפ"ד החת"ס גופיה (בחידושי לנדרים הנ"ל) הרי עדיף שלא להזכיר שמו].

---

⁷ והנה מש"כ החת"ס דכשהוא בפניו נכון שלא להזכיר שמו, לכאורה זה דלא כפשטות לשון הגמרא שאין צריך להזכיר שמו, (וכ"כ הפר"ח בסי' קי"ט דמשמע שאם ירצה להזכיר מזכיר). אמנם יעו"ש בגליוני הש"ס שהביא מסי' הפרדס לרש"י (סי' רפ"ז) דמשמע שראוי דוקא שלא להזכיר, עיי"ש. וזה אתי שפיר עם דברי החת"ס.

ובעצם דברי המקובלים שהביא החת"ס דבהזכרת השם יש התעוררות הדין עליו, הנה כן כתב הגר"א בביאורי אגדות (ברכות ל"ד. הו"ד באבן שלמה פ"ט אות י"ד) דכשלא מזכיר שם חבירו שמתפלל עליו 'בזה מקובל יותר התפילה שאין מעיינים עליו'. ובקב הישר (ס"פ ע"א) כתב: וצריך האדם לזהר שלא להזכיר שמו בתפלתו דכיון דמזכיר שמו אז משגיחין לעיין עליו במעשיו, וכן ימצאו מקטריגים דינקי ליה ח"ו. וכ"כ בעל השבט מוסר בספרו אזור אליהו (סי' קכ"ז), ובבן יהוידע ברכות (ל"ד). בליקוטי מוהר"ן (סי' קע"ד) כתב: כשהדינן ח"ו גוברים על האדם אין על המתפלל עבור להזכיר שמו שלא יתגברו הדינן ח"ו וכו', עכ"ל. בליקוט ראובני ר"פ וירא כתב בשם סודי רזא: וירא אליו ה' ולא אמר וירא אל אברהם ה', כי בהיות החולה בצער גדול אין להזכיר שמו וכו'. יתכן שיש למצוא סמך ומקור לדברים אלו בזוה"ק (ח"א ס"ט): בשעתא דדינא שריא בעלמא לא ליבעי ליה לאיניש דיכדר שמיא לעילא, דהא אי אדכר שמיא ידכרון חובוי.

ויעתר לו ה' - ולא לה - כי אין חבוש מתיר עצמו

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו (כ"ה כ"א)

כתב רש"י: ויעתר לו - לו ולא לה, שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, לפיכך לו ולא לה. ומקורו בגמרא ביבמות (ס"ד.). אבל בפירוש הטור הארוך כתב טעם אחר: ויעתר לו ה' - ולא לה, שאין החבוש מתיר עצמו מבית הסוהר (ע"י ברכות ה').

בעל הייטב לב זצ"ל בספרו רב טוב (בפר' וירא ד"ה נשאלתי) הקשה על ביאורו של הטור: למה היא חבושה יותר מיצחק שיעתר לו, עכ"ל. גם צ"ב מדוע נטה הטור מהטעם המפורש בגמרא (ביבמות הנ"ל) שהביא רש"י כאן שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה.

נראה ליישב בפשטות, דהן אמת שבגמרא יבמות (ס"ד.) מסקינן שיצחק אבינו נמי עקור היה, מדכתיב לנוכח אשתו - 'מלמד ששניהם עקורים היו', ולפ"ז באמת אין היא חבושה יותר ממנו. אבל בפ"י הטור שם כתב: כי עקרה היא, אבל הוא יודע בעצמו שלא היה עקור, שכן כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע, עכ"ל. ואף שדבריו הללו הם שלא כדעת הגמרא ביבמות, מכל מקום יעויין בפירושו בעל הטורים שכתב וז"ל: כי עקרה היא, 'הוא' כתיב - לומר לך כי אף הוא היה עקור. ואית דדרשי המקרא לומר 'היא' - ולא הוא, דהא כתיב 'כי ביצחק יקרא לך זרע' אלמא לאו עקור היה, עכ"ל. הרי מבואר שיש מחלוקת בדבר אם יצחק היה עקור. ואכן בזה"ק (דף קל"ז.) מפורש שיצחק לא היה עקור, (וכפי שמורה פשוטו של מקרא 'כי עקרה היא'), ובפירושו הארוך הביא הטור אך שיטה זו.

ומובן היטב לפ"ז מה שכתב הטור דהטעם ש'ויעתר לו - ולא לה' הוא כי אין חבוש מתיר עצמו, דלשיטתו שם שרק רבקה היתה עקרה שפיר איכא לטעם זה הפשוט. משא"כ הגמרא שנקטה ששניהם היו עקורים הוצרכה לחדש טעם אחר, וכמפורש במהרש"א (יבמות שם) דמה שהוצרכה הגמרא לטעם 'שאנו דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו'' הוא משום דמסיק ששניהם היו עקורים, אבל למאי דקס"ד בגמרא שרק היא עקרה פשוט דהטעם ש'לו - ולא לה' הוא לפי שאין חבוש מתיר עצמו.

יצחק התפלל על רבקה ולא על עצמו

אמנם יתכן ליישב דברי הטור גם אליבא דגמרא דידן ששניהם היו עקרים, ויבואר הטעם שיצחק לא נחשב חבוש המתיר את עצמו מבית האסורים, ע"פ מה שכתב האלשיך: יתכן לבאר אומרו ויעתר יצחק וגו', והוא במה שאמרו ז"ל כי שניהם היו עקרים, ובזה יתכן כיון שאמרו ז"ל (בבא קמא צ"ב.) שכל המתפלל על חבריו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה. וזה יאמר ויעתר יצחק לה' - לא על עצמו - רק לנוכח אשתו כי עקרה היא, כי התפלל עליה - עם היותו צריך לאותו דבר, ועל כן הוא נענה תחילה, כי ויעתר לו ה' על הנוגע לו, ותהר רבקה - למה שהיא אשתו, כי ממנו עשה הוא יתברך עיקר - על התפללו בעד זולתו. עכ"ד האלשיך⁸.

נמצא דיצחק התפלל עליה ולא על עצמו, ואתי שפיר דמהאי טעמא לא היה הוא בגדר חבוש המתיר את עצמו.

⁸ וכ"כ בשיעורי רבי משולם דוד הלוי בשם מרן הגרי"ז זצ"ל: מדברי התרגום יונתן משמע שהתפלל יצחק על רבקה ולא על עצמו. וביאר מרן לפ"ד הגמרא דהמתפלל על חבריו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה. ואף יצחק התפלל עליה ונענה על עצמו תחילה, כדכתיב ויעתר לו ולא לה.

אלא דיש לעיין מה הטעם שהתפלל עליה ולא על עצמו, דאם נימא שעשה כן בכוונה בדרך סגולה כדי שיענה⁹, הנה שוב יש לדון כחבוש הבא להתיר עצמו. אבל יתכן לומר על דרך מש"כ **הישמח משה** (כאן עה"פ ויעתר יצחק לה') דיצחק לא החשיב עצמו לצדיק, אבל את רבקה החשיב לצדקת, ולכן כל תפילתו היתה בשבילה, כי הוא אינו כדאי להעשות לו נס. והיינו ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו - בשביל אשתו, (כמו שפירש הרשב"ם: לנוכח - בשביל). וזה אמרו שהיה מתפלל רק בשביל רבקה שהיא צדקת וראויה לנס, אבל בשביל עצמו לא מלאו לבו להתפלל לרוב שפלותו בעיניו. והוסיף הישמח משה דלכך הקדים הפסוק לומר (כ"ה כ') רבקה בת בתואל וגו', שלכך היתה נחשבת היא בעיניו להתפלל שיעשה ה' עבורה דייקא, משום שכל צדקתה היא מעצמה בהיותה צדיק בן רשע רשע, מה שאין כן הוא שזה שיש לו אינו שלו, שהוא צדיק בן צדיק ומעשה אביו בידו, עכ"ד.

נמצא שמטעם זה גופא שהיה הוא צדיק בן צדיק והיא בת רשע - התפלל דוקא עבורה ולא בשביל עצמו, ומחמת כך נענה הוא ולא רבקה, דהיא התפללה על עצמה ו'אין חבוש מתיר עצמו'. מעתה יבואר דטעם הגמרא 'שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו' עולה בקנה אחד עם הטעם שכתב הטור.

יצחק התפלל על צער השכינה

בדרך דרוש יתכן לבאר הטעם שיצחק לא נחשב חבוש המתיר את עצמו, דהנה **בנפש החיים** (ש"ב פ"א) האריך דכוונת האדם בתפילתו צריכה להיות על כבוד מלכותו ית"ש ולא על צער עצמו, דאף שמתפלל מחמת צערו יבקש לפניו על גודל הצער של מעלה בזמן שהאדם שרוי בצער למטה, כמאמרם (סנהדרין מ"ו). בזמן שהאדם מצטער שכינה אומרת קלני מראשי וכו'. ואמרו בשמות רבה (ב' ה'): מה התאומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש כן אמר הקב"ה 'עמו אנכי בצרה'.

בספה"ק כתבו לבאר בדרך זה ההבדל בין תפילתם של יצחק ושל רבקה, ואעתיק בזה מדבריהם.

באוהב ישראל כתב (עה"פ ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו): הנה ידוע כשיבוא לאדם איזה צרה או יסורין ח"ו, אז ישכיל ויבין בדעתו שבודאי יש צער גדול להשכינה הק' כביכול, כי בכל צרתם לו צרי' כביכול. לכן כשהאדם ישר נותן אל לבו להתפלל להשי"ת על איזה דבר - צריך להיות עיקר כוונתו ורצונו בתפלתו עבור שיתמלא החסרון שיש בהשכינה מזה כביכול וכו'. וכן עשה יצחק אע"ה שהיה כל מגמתו ורצונו וכוונתו רק למלאות החסרון בהשכינה הק' כביכול. וזהו **ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו** - היינו עבור השכינה וכו', עכ"ל.

וכ"כ **בזרע קודש**: וכשיצחק ראה שרבקה עקרה לא היה כוונתו בתפילתו על עצמו שלא הוליד, רק עיקר כוונת תפלתו היה על צער של מעלה, וזהו שנאמר ויעתר יצחק לה', פירוש על צערו כביכול על זה התפלל, עכ"ל. **ובנועם מגדים** כתב: זהו ויעתר יצחק לה', היה כל כוונתו העיקר לתקן השכינה וכו', ואחר שהיתה כל כוונתו לתיקון השכינה ה"ה כמבקש רחמים על חבירו כו' (ב"ק צ"ב.), לכך ותהר כו'. [וחדוש יש בדבריו שמחמת זה חשיב מתפלל בעד חבירו והוא נענה תחילה].

באור המאיר (פרשת לך לך, עיי"ש שהאריך) כתב נמי כן והוסיף: ולזה בא רש"י לפרש 'לנוכח אשתו' כי באמת לא השוו בעיני תפלתם, זה עומד בזוית זה ומתפלל - היינו שיצחק אבינו

---

⁹ **בטעמא דקרא** פר' וירא עה"פ וה' פקד את שרה נסתפק אם מהני מה שמתפלל בעד חבירו גם אם כוונתו כדי שהוא עצמו ייענה תחילה, והביא ראיה דגם באופן זה אמרינן הכי, עיי"ש. ויש להוסיף שכן נראה מדברי **האלישיך** עצמו במשאת משה אסתר ד' ט"ז, (ויתכן שכן משמע גם מלשון האלישיך כאן, עיין בדבריו ודוק). וכבר כתבנו בזה לעיל פרשת וירא.

העמיק שאלתו להתפלל עבור השכינה, וזו עומדת בזוית אחרת - ליתן לה הריון. ובאמת עיקר התפילה צריכה להיות עבור חסרון עליון, וכיון שנמתק למעלה ממילא נמשך כל טוב. ולזה רומז רש"י בדבריו הנעימים, ויעתר לו ה' - לו ולא לה, שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו'. בוודאי 'אינו דומה' כמבואר, היינו בפנימיות מחשבתם אינו שוה תפלת צדיק בן צדיק - כוונתו לתקן למעלה, ולצרכי הגשמיות אינו חושש כלל, והיא כוונתה על צרכה הגשמית, לפיכך לו ולא לה, עכ"ד.

באמרי יוסף להרה"ק מספינקא זצ"ל ביאר עד"ז דמחמת שהיתה צדקת בת רשע היתה שפלה בעיני עצמה, וסברה שמרגישה צער עצמה יותר מצער השכינה, ואם תתפלל בעד צער השכינה יהיה כמו דובר שקרים לא יכון, עיי"ש.

בייטב לב הוסיף בזה דבר נפלא, דכאשר התרוצצו הבנים בקרבה הבינה רבקה שיש לה אותו הצער על שהיא לא שאלה כהוגן עבור השכינה, רק עבור עצמה. וזהו שאמר הכתוב 'ותאמר אם כן למה זה אנכי', כלומר למה התפללתי בעד עצמי ולא עבור השכינה, שעל ידי זה בא לי צער זה¹⁰.

ונראה דבאופן כזה שמתפלל על צער השכינה אין בזה משום 'אין חבוש מתיר עצמו', שהרי לא על עצמו הוא מתפלל, אלא כוונתו על צער השכינה¹¹. מעתה כיון שרבקה התפללה על עצמה ואילו יצחק התפלל על השכינה, על כן 'לו - ולא לה' מטעם שאין חבוש מתיר עצמו, דתפילתה היתה על עצמה משא"כ תפילת יצחק.

והנה לפי מה שנתבאר בדברי האור המאיר והאמרי יוסף הרי שזאת גופא גם כוונת הטעם שבגמרא 'שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע', ונמצא דטעם הטור והטעם שבגמרא חד הוא, ודוק.

.....

---

¹⁰ כן כתב במקור ברוך (להרה"ק מסרט ויז'ניץ זצ"ל, בפרשת ויצא), והוסיף דזהו שאמר הכתוב **ותלך לדורש את ה'** - דכעת הלכה גם היא להתפלל עבור השי"ת שיתגדל ויתקדש שמו בעולם, (וכע"ז כתב בתפארת שלמה כאן). ובזה ביאר הכתוב בפר' ויצא 'הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי'. דרחל הדגישה את ה'אנכי' - הדאגה לצורכי עצמה, ולכן 'ויחר אף יעקב ברחל ויאמר הנה **אלוקים**' - במקום להתפלל שיתגדל ויתקדש שמו בעולם, 'אנכי' - את דואגת ומתפללת עבור צרכי עצמי.

¹¹ דוגמא לזה ראה במחזה **אברהם** (להרה"ק מבוטשאטש זצ"ל, פר' בשלח עה"פ התיצבו וראו את ישועת ה'): שהניצל בזכות אחרים אינו יכול לראות בישועה, כמ"ש גבי לוט (רש"י י"ט י"ז), עכ"ז עיי' מה שיהיה בלבבם שלה' הישועה - שעיקר הכל הוא שיש נחת רוח להשי"ת מהישועה, וכמ"ש (ויק"ר ט' ג') שישועתן של בניי הוא כביכול ישועת השי"ת, נמצא עיי' מה שמחזיק אצלו לעיקר שלה' הישועה - עיי' יוכל לראות בשו"איו, שהרי אין זה ישועת עצמו כלל.

ליצחק אבינו היה דין כהן גדול

ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם (כ"ה כ"ו)

ברש"י: ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה.

וכתב הרא"ם: ואם תאמר נהי דלא הוה מצי לישא שפחה כאביו, מכל מקום היה לו לישא אשה אחרת עליה וכו'. ושמא יש לומר כיון שנתקדש אי אפשר לו לישא אשה אחרת כלל חוץ מאשתו ראשונה, והא דנקט 'ושפחה לא רצה לישא' לאו דוקא שפחה, אלא אורחא דמילתא נקט, דאורחא דמילתא שתתן לו אשתו את שפחתה לאשה כדי שתהא כפופה לה.

בנחלת יעקב כתב הקשה על דבריו: לא ידעתי מנין לו דהא קיימא לן כרבא דסוף פרק הבא על יבמות (יבמות ס"ה ע"א, רבא אמר נושא אדם כמה נשים על אשתו והוא דאית ליה למיזינינהו).

וביאר הנחלת יעקב דסבירא ליה להרא"ם דכיון דנתקדש יצחק הוה ליה ככהן גדול, וכהרמב"ם דכתב בהלכות איסורי ביאה (פי"ז הי"ג) שכהן גדול אסור ליקח שתי נשים¹².

והנה עצם החידוש שבדבריו - שיצחק שנתקדש בהר המוריה נעשה כהן גדול - כתב גם המשך חכמה בפר' חיי שרה (כ"ד ס"ז)¹³: וכפי הנראה יצחק היה כהן גדול שהיה בגדר קודש הקדשים. לכן אמרו במד"ר (ס"ד ג') שמפני זה לא היה רשאי לצאת מארץ ישראל¹⁴. לכן נראה מהגמרא יבמות (ס"א:) דרבקה נערה הואי, ואם המתנינו עשור או ימים 'הלא אין בין נערות לבגרות רק ששה חדשים לבד' (כתובות ל"ט), ואם הואי בעת נישואים בוגרת היה אסור בה, לכן אמר (כ"ד נ"ו) אל תאחרו אותי כו'.

ובספר מטה משה (זאלקווא שנת תק"ה) כתב דמטעם זה קפצה הארץ לאליעזר, כדי שלא תהיה רבקה בוגרת ושוב לא תהיה ראויה ליצחק שהיה כהן גדול¹⁵.

---

¹² אך הקשה על כך דעדיין היה יכול לגרש אשתו ראשונה ולישא אחרת. ובקצור מזרחי יישב קושיא זו: ולגרש רבקה לא רצה משום דאמרין שלהי מסי' גיטיו כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד דמעות עליו, וכיון שהוא נתקרב ע"ג המזבח לא רצה שיהא מוריד דמעות עליו, עכ"ל.

¹³ ורבינו אברהם בן הרמב"ם כבר כתב בפירושו עה"פ (כ"ד ט"ז) והנערה טובת מראה מאוד בתולה וגו': הודיע לנו את שמירתה של אותה המשפחה וטהרתה, ואילו לא היתה בתולה לא לקח אותה יצחק ע"ה, כעין מה שנצטווה בו הכהן הגדול מאחיו והוא אשה בבתוליה יקח, עכ"ל.

¹⁴ מה שכתב המש"ח שלכן נאסר לצאת מא"י, ביאורו ע"ד שכתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות כלי המקדש ה"ז): ובית יהיה לו מוכן במקדש והוא הנקרא לשכת כהן גדול, ותפארתו וכבודו שיהיה יושב במקדש כל היום ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה, או שעה או שתיים ביום, ויהיה ביתו בירושלים ואינו זו משם. [במשנת חיים (מועדים ח"ג סי' קי"ג) ביאר לפ"ז דברי המושב זקנים עה"פ (כ"ו י"ב) ויזרע יצחק בארץ ההוא: ותימה והלא אמר לעיל גבי אל תרד מצרימה מפני שאתה עולה תמימה וחוצה לארץ אינה כדאי לך, וא"כ איך אומר בכאן שזרע חוצה לארץ, וי"ל שלא הלך רק לזרוע וכו'. כי מה שנאסר יצחק אבינו לצאת מא"י היינו דמקום קביעותו יהיה במקום השראת השכינה - דהיתה אז בכל א"י (ראה שם סי' קי"ב), דומיא דכה"ג דמקום קביעותו הוא במקדש, וביום היה יוצא משם לביתו רק שעה או שתיים, כן יצחק יהיה מקום קביעותו בא"י, והיה מותר לו לצאת לזרוע בחו"ל ולחזור מיד, דומיא דכה"ג במקדש].

¹⁵ דבר פלא כתב המלבי"ם בארץ חמדה (פר' חיי שרה ד"ה ויקח העבד וד"ה במדרש וכל טוב) לבאר הטעם שהוצרך הנס דקפיצת הארץ לאליעזר, דהנה בשעת העקידה נולדה רבקה וזה היה ביוה"כ, ובשעה שנשאה יצחק היתה בת ג' שנים ויום אחד שהיא ראויה לביאה כמבואר במדרש, ולפ"ז ביוה"כ יצא אליעזר מבית אברהם. והנה אאע"ה היה כהן גדול וכיון שקיים כל התורה בוודאי היה מתכוון כל מעשי הכה"ג בכלליהם ופרטיהם דלא לחינם עשאו הקב"ה כהן גדול. אלא דכה"ג שאין לו אשה אסור לעבוד עבודת יוה"כ דצריך וכפר בעדו ובעד ביתו, ואברהם לא היה לו אשה. לכן נתן הכהונה ליצחק שהוא ישמש תחתיו אך גם יצחק

נמצא דמחמת שהיה יצחק כה"ג הוכרח לשאת את רבקה בעודה נערה, משום דכהן גדול אסור בבוגרת, כמו שכתב הרמב"ם (שם): מצות עשה על כהן גדול שישא נערה בתולה ומשתבגור תאסר עליו, והוא אשה בבתוליה יקח - אשה לא קטנה, בבתוליה - ולא בוגרת, הא כיצד יצאת מכלל קטנות ולכלל בגרות לא באה זו נערה, עכ"ל.

והנה מצינו מחלוקת בת כמה היתה רבקה באותה שעה, דלפי המבואר בגמרא (יבמות ס"א:): היתה נערה דהיינו בת י"ב¹⁶. אמנם שיטת רש"י בחומש (כאן) דרבקה היתה בת ג' שנים בעת נישואיה ליצחק.

ולפי דעת רש"י שהיתה קטנה יקשה לכאורה, שהרי כהן גדול חייב לשאת נערה דוקא, וכמבואר בדברי הרמב"ם הנ"ל 'והוא אשה בבתוליה יקח אשה - לא קטנה'. וכיון שנתבאר - שלפ"ד הרא"ם בביאור דברי רש"י - יצחק נתקדש להיות כהן גדול ולכן לא היה יכול לשאת אשה אחרת, יקשה אם כן איך נשא את רבקה בהיותה קטנה.

איברא דזה אתי שפיר היטב אליבא דרש"י לשיטתו דפליג בזה על הרמב"ם, וכתב ביבמות (נ"ח: ד"ה ובגרה) דכהן גדול מצותו בקטנה או בנערה. הרי שלדעת רש"י כהן גדול מותר בקטנה, ולשיטתיה אתי שפיר דרבקה היתה בת ג'¹⁷.

.....

לא היתה לו אשה, לזה עשה הקב"ה מעשה נסים שבא לשם בו ביום וקידש את רבקה ליצחק והיה מותר לעבוד עבודתו באותו יום.

¹⁶ אמנם ראה תוס' (שם ד"ה וכן) דלפי החשבון היתה בת י"ד, וכתבו שם הראשונים (וכן במהרש"א ובהפלאה ע"ד התוס' שם) דצ"ל דמכל מקום אתי שפיר מה שמבואר בגמרא שהיתה נערה כי לא הביאה עדיין סימנים.

¹⁷ אמנם יש להעיר דבים של שלמה (יבמות פ"ו כ"א) כתב דכה"ג דמותר בקטנה היינו דוקא 'שהיה הקידושין על יד אביה אבל לא ישא ע"י קידושי אחיה ואמה', דקידושיה מדרבנן ולכי גדלה והו"ל קידושי דאורייתא תהוי בעולה ופסולה. ולפי"ז קשה דלכאורה כאן שמת בתואל היו הקדושין רק מדרבנן, ואסורה לכה"ג. [ראה בחנוכת התורה פ"י חיי שרה דלכך המיתוהו לבן ואמו כדי שלא יהיו הקידושין מדאורייתא ותוכל למאן. ובתורת אמת (לובלין, בפלפולי חריפתא שבסוף ח"א ד"ה בפרק האיש מקדש) כתב שלכן המיתוהו מן השמים כדי שיהיו רק קידושי מיאון ובזה לא נאמר הא דאסור לקדש את הקטנה עד שתגדיל וכו']. אמנם בתפארת יהונתן כתב דהטעם שקפצה הארץ לאלעזר הוא כדי שיהיו קדושי דאורייתא. וז"ל: נראה הטעם דהיה צריך לקפיצת ארץ כי יצחק היה קודש לה' ואינו ראוי לו ליקח אשה בלי קדושי דאורייתא, ובו בלילה מת בתואל ורבקה קטנה היתה ואינה בת קדושין דבר תורה ולכך בא באותו יום בעודנו בתואל חי וקדשה בצמידים והוי נשואה גמורה דבר תורה, עכ"ל. ולפי"ז הרי נתקדשה מדאורייתא ואתי שפיר. (ולאור דברינו יומתק מש"כ בתפארת יהונתן דיצחק שהיה קודש לה' אינו ראוי ליקח אשה בלא קידושי דאורייתא, דהיינו שנתקדש להיות כה"ג וממילא אסור מדינא לשאת קטנה בלא קידושי דאורייתא, וכמשנ"ת.

נטילת הברכות ע"י יעקב אבינו היתה בגדר 'עבירה לשמה'

ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק (כ"ז י"א)

בתרגום יונתן: ועל דהוה יעקב דחיל חטאה דחיל דלמא ילטטיניה אבוי.

וכתב בשפתי צדיק (אות מ'): לכאורה אינו מובן מה שייך זה ליראת חטא¹⁸.

נראה לבאר ע"פ מה שכתב הפנים יפות עה"פ (כ"ז ח'): ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך: יש לפרש מה שאמרה 'לאשר אני מצוה אותך', משא"כ בסוף הפרשה כתיב ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך וגו'. משום דהכא היה חשש סכנה כמו שאמר יעקב והבאתי עלי קללה וגו', אלא שהבטחת רבקה היתה ששלוח מצוה אינו ניזוק, והיינו דווקא אם תהיה כוונתו לשם מצוה בלבד ולא לשם הנאת עצמו, כדאיתא בריש פסחים (ח'). שמא תאבד לו מחט וכו', וחששה רבקה שמא יתכוין יעקב בשביל הנאת עצמו לקבל הברכות, לכך אמרה לו 'לאשר אני מצוה אותך' - שלא יכוין רק לקיום המצוה, עכ"ל.

נמצא דבאמת לא היה ליעקב אבינו לחשוש שתבוא עליו קללה, שהרי עוסק הוא במצוה ושלוחי מצוה אינם ניזוקין.

אלא דכתב הנצי"ב (הרחב דבר כ"ז ט') וז"ל: והנה הגיעה שעה ליעקב אבינו להשתמש במדת השקר וערמימות והרי זו עבירה לשמה אשר גדולה היא בזמנה כמו מצוה עצמה וכו'¹⁹. אבל הענין דלהשתמש בעבירה לשמה יש לזהר הרבה שלא ליהנות ממנה כלום, ולא דמי לעושה מצוה דאע"ג שנהנה ג"כ המצוה עומדת במקומה, משא"כ עבירה לשמה ההנאה שמגיע

---

¹⁸ וביאר שהיה דחיל לעבור על לאו דלפני עור ע"י שיגרום לאביו החטא שיקלל ח"ו לישראל בחנם שהוא איסור מהתורה.

באהבת יהונתן (בילגוריי תרצ"ב) ציין על דברי התרגום יונתן כאן לפרקי דרבי אליעזר פרק ל"ב: **יעקב היה בקי בתורה פחד לבו על קללת אביו**. [ועי' בביתאור הרד"ל על הפרקי דר"א שם: היה בקי בתורה - וידע שדין כבוד אב קודם לשל אם כדאר"א בקדושין ל"א. שאתה ואמך חייבין בכבודו, ועי"ש עוד מש"כ הרד"ל עוד בהערה ד': ולא עוד אלא שני"ל כה"ג שבא לצער את אביו בזה אף בלא טעמא דשאמו חייבת בכבודו ואף בנתגרשה דאמרינן שם שניהם שוין, מ"מ לא ישמע לאמו לצער את אביו. ודבריו צ"ע, דאם ע"פ הדין לא היה לו לשמוע לאמו בדבר הזה, מדוע אכן עשה כן. ועל כרחך דהיה מחוייב לשמוע בקולה כמש"כ האוה"ח (כ"ז ח') דמלבד חיוב מצות כיבוד אם גם היא נביאה וכתוב בדברי נביא אמת 'אליו תשמעו' אפילו לעבור על מצוה לפי שעה. אי נמי כמש"כ הפרי מגדים (תיבת גמא ריש פרשתנו) שכאן לא היה שייך הא דכיבוד אב קודם לכיבוד אם מטעם שגם היא חייבת בכבודו, דדרשינן (יבמות ה'). 'אני ה' כולכם חייבים בכבודי', ורבקה ידעה שעשו חשוד להביא לאביו מן הגזל גם שחיטתו נבלה].

ואולי יש מקום לבאר כוונת התרגום יונתן שיעקב היה 'דחיל חטאה' - היינו שהיה ירא שמא חטא כבר, (כדמצינו בברכות ד'). שיעקב היה ירא שמא יגרום החטא, ועי"ש רש"י ד"ה ויירא דפירושו שמא חטאתי). ויובן ע"פ דברי רש"י בפרשת בלק (כ"ד א') 'אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול', הרי שהעונות הם סיבה שתחול הקללה. ועד"ז יש לבאר דברי הפרקי דר"א שמחמת שהיה יעקב בקי בתורה פחד מקללת אביו, כי 'אורייתא קא מודעא ליה חוביה' (זוה"ק ח"ג כ"ג:).

¹⁹ וכ"כ הרמ"ע מפאנו (מאמר מאה קשיטה סי' צ"ו): וגדולה עבירה לשמה - זה יעקב שרימה את אביו, ממצוה שלא לשמה - זה עשו וכו'.

בד"ז יש לבאר המדרש (ב"ר ס"ז ד'): בא אחיך במרמה - רבי יוחנן אמר **בא בחכמת תורתו**, ע"פ מה שכתב בייטב לב (פרשת ויחי עה"פ זבולון לחוף ימים ישכון) דרך מי שמסיק שמעתתא אליבא דהלכתא ויש בו אור תורה האמיתי הוא ראוי לעשות עבירה לשמה, דהתורה מגנא ומצללא אפילו בעידנא דלא עסיק בה - ואפילו בשעת עבירה - שלא יטו אשוריו מני אורחותיו וכוונתו הרצויה לשם שמים, ויכול לבטוח באור תורתו כי תגין עליו, עי"ש. ומובן לפ"ז שבכח חכמת תורתו בא יעקב אבינו לעשות העבירה לשמה וליטול הברכות במרמה.

להגוף מזה בעל כרחו היא עבירה וכמבואר ביבמות (ק"ג.) ונזיר (כ"ג:) וכו', וה"נ בעבירה לשמה שעשה יעקב לא נהנה כלל וכו', עכ"ל²⁰.

לפי"ז אתי שפיר דיעקב שהיה ירא חטא חשש שלא תהיה כוונתו לשם מצוה בלבד, ובהאי גוונא הרי זו עבירה. ומבוארים דברי התרגום יונתן דמאחר שהיה דחיל חטאה חשש שע"י כוונתו להנאת עצמו יעשה עבירה ולא מצוה, וא"כ אינו בכלל 'שלוחי מצוה' אינם ניזוקין, ומשום כך היה ירא שיבוא לו נזק מקללת אביו.

*

בעיקר דברי הפנים יפות צ"ב בתרתי:

א. בדבריו בא ליישב הטעם שדוקא כאן הוצרכה רבקה לומר 'שמע בקולי **לאשר אני מצוה אותך**' - להזהירו שיכוון רק לשם מצוה - כי היה חשש סכנה וצריך שיהיה בגדר 'שלוחי מצוה' כדי שלא ינזק, משא"כ בסוף הפרשה אמרה רק 'שמע בקולי וקום ברח לך' כי לא הוצרכה להזהירו שיכוון רק 'לאשר אני מצוה אותך'. וקשה הרי גם בהליכתו של יעקב בדרך לבית לבן היה זקוק לשמירה מסכנה, שהרי 'כל הדרכים בחזקת סכנה' (קהלת רבה פרשה ג'). וגם עדיין היה בחשש סכנה מעשו, וכדחזינן ששלח את אליפז להרגו בדרך²¹.

ב. מה שהביא מהגמרא בפסחים שבמכוון להנאת עצמו אינו בכלל 'שלוחי מצוה' אינן ניזוקין, צ"ע דבמסקנת הסוגיא שם מבואר להיפך, דהמקיים מצוה ומכוון אף להנאת עצמו אמרינן ביה שלוחי מצוה אינן ניזוקין²².

אולם לאור דברי הנצי"ב יש לקיים ביאורו, דכאן היתה המצוה בגדר של עבירה לשמה, ובזה בעינן שתהיה כוונתו לגמרי לשם מצוה כדי שיהיה בכלל 'שלוחי מצוה' אינן ניזוקין, (וכמו שהיתה ההו"א בגמרא שם דבכל מצוה הוא כן, ד'אינן ניזוקין' רק כשהכוונה כולה לשם המצוה, כמש"כ רש"י שם: 'וכיון דמתכוין אף למחט לאו שליח מצוה הוא וניזוק'). אכן כששמע לקול אמו בברחו לבית לבן - שהיתה זו מצוה גמורה בלא שום עבירה - גם אם היה מכוון אף להנאת עצמו לית לן בה, וכמבואר במסקנת הגמרא דגם בזה אמרינן 'שלוחי מצוה' אינן ניזוקין.

.....

²⁰ עיי"ש מה שביאר על פי דבריו אלו. ובעיקר הדבר שבעבירה לשמה תנאי הוא שלא תהיה בה שום הנאה, ראה עוד דברי הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' ט'). וראה מדרגת האדם (מאמר תקון המדות פ"א) ומכתב מאלהו (ח"ג עמ' 150) מה שכתבו בזה בשם רבי ישראל סלנטר זצ"ל, (ועיי"ע תורת רבי ישראל מסלנט ח"ב עמ' ל').

²¹ וראה אוה"ח עה"פ (כ"ז מ"ג) ברח לך אל לבן: כי הוא יעמוד נגד עשו אם ילך להורגך, עכ"ל. נמצא דכל זמן היותו בדרך עדיין הוא בסכנה מעשו.

²² דאיתא שם: תנא אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה וכו', והא אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין, אמר רב אשי שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה, וכהאי גוונא לאו מצוה הוא (רש"י: דמתכוין למצוה ולצרכו לאו שליח מצוה הוא, בתמיה), והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העוה"ב הרי זה צדיק גמור, דילמא בתר דבדק אתי לעיוני בתרה. ופירש"י הרי זה צדיק גמור - ולא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה, ומתכוין אף להנאת עצמו שיזכה בה לעוה"ב או שיחיו בניו, עכ"ל.

יעקב אבינו היה חפץ שאביו ימושהו

ויאמר יעקב אל רבקה אמו וגו' אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע וגו' (כ"ז י"א-י"ב)

בגמרא מכות (כ"ד.): 'לא רגל על לשונו' זה יעקב אבינו דכתיב אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע. פירש"י: לא רצה לשקר מתחילה שאמר אולי ימושני, אלא שאמו הכריחתו וכו'.

הקשו המפרשים מה ההוכחה על מידתו הטובה של יעקב ממה שלא רצה לשקר מתחילה, הרי מפורש בתורה דהטעם שסירב הוא משום שפחד שאביו ירגיש בדבר²³.

וכתב שם בהגהות מהר"ץ חיות: שמעתי מחכם אחד, דהנה כבר ידענו ד'פ' מיוסד בלשונו היכי שרוצה שלא יהיה הדבר הזה, וכבר גדרו חז"ל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת. אולם 'אולי' הונח בלשונו היכי שרוצה שיבוא הדבר ההוא. ולנכון דרשו חז"ל 'אולי' לא תאבה האשה ללכת' - אלי כתיב, דבאמת לא היה רוצה אליעזר. וכן 'אולי' חטאו בני' היינו שהיה רוצה שיחטאו עכ"פ בשוגג. וכאן דלא היה רוצה יעקב שיכיר אותו אביו היה לו לכתוב 'פ' ימושני אבי, ומדאמר 'אולי' מוכח דלא רצה לשקר באמת, וחפץ שימיש אותו אביו, אלא שאמו הכריחתו על פי הדבור, עיין רש"י כאן ונכון, עכ"ל.

וכן כתב בליקוטי יהודה בשם האמרי אמת מגור זצ"ל: אפשר שיעקב אבינו ע"ה היה רוצה אכן שימושו אביו ותתגלה האמת, כי הוא מסר נפשו על האמת שהיא מדתו דכתיב תתן אמת ליעקב, וכן איתא במדרש (ב"ר ס"ה י"א) וילך ויקח ויבא לאמו - אנוס וכפוף ובוכה, עיי"ש. וזה הפירוש בגמרא מכות 'לא רגל על לשונו' זה יעקב אבינו דכתיב אולי ימושני אבי²⁴.

אמנם ביאור זה צ"ע, דהלא ציווי אמו היה ע"פ נבואה, כמו שכתב רש"י (במכות שם) שהיה על פי הדיבור. וז"ל האור החיים (כ"ז ח'): שמע בקולי - פירוש הגם שיש בדברים אלו כגניבת הדעת, עם כל זה יש לך לשמוע בקולי, פירוש מלבד חיוב מצות כיבוד אב ואם שהיא מצות עשה, גם היא נביאה וכתוב בדברי נביא אמת 'אליו תשמעו', לזה אמרה שמע בקולי, וכבר כתבנו שיצטדק נביא באומרו לעבור על מצוה ממצות התורה לפי שעה, עכ"ל. ומאחר שע"פ

²³ ראה בבן יהודע שם: קשיא מאי יליף מפסוק זה, דקאמר חששא דמסתברא כפי הטבע שיהיה נתפס כגנב בוודאי, (ועיי"ש תירוצו, וכדבריו כתב גם הערוך לנר).

²⁴ כביאור זה בלשון 'אולי' ימושני אבי' כתב גם בהכתב והקבלה (כאן), ובדברי שאל מבעל השואל ומשיב, וכן הובא בקול אליהו פרשת חיי שרה בהגהה (בשם הגי"ר יצחק דוב במברגר זצ"ל אבי"ד ווירצבורג, עיי"ש דהביאור בפסוק 'אלי לא תלך האשה אחרי' כבר הובא בשם הגר"א. ויש להעיר בעיקר הדברים ממש"כ האבן עזרא איוב א' ה', עיי"ש). ועיי"פ ביאור זה בדברי אליעזר שאמר אולי לא תאבה וגו' יובן דבמדרש (ב"ר נ"ט ט') הובאה דרשה זו 'אמר אולי לא תאבה ואתן לו את בתי' על הפסוק הראשון, כשאמר כן לאברהם (כ"ד ה') ושם כתיב 'אולי' מלא ו', ולא כדהביא רש"י על הפסוק (כ"ד ל"ט) שנכתב בלא ו'. ועל כרחך דמעצם משמעות תיבת 'אולי' יש לדרוש כן, והיינו מדלא אמר 'פ'.

החתם סופר (בפרשתנו ד"ה במדרש) הביא בשם מדרש: 'הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה' - זו תפילת יעקב כשנכנס לפני יצחק. וכן הביא השפת אמת (תולדות תרל"ה), ומקור הדברים בזוה"ק (ח"א דף קמ"ב:). וצ"ב מה מקום יש לתפילה זו, דמאחר שקיבל לעשות כפי ציווי אמו, ועבור כך הוכרח לומר 'אנכי עשו בכורך' ולעשות בדרך ערמה, מה שייך להתפלל על זה שינצל משקר ורמיה. ולפי משנ"ת יובן, דהנה לכאורה יש לעיין בביאור המהר"ץ חיות והאמרי אמת, מה יתן ומה יוסיף - לענין מדת האמת של יעקב - שימושו אביו אחר שכבר עשה את הפעולה שיש בה משום שקר באומרו 'אנכי עשו בכורך'. וי"ל ע"פ מה שהאריך להוכיח מן הגר"ח קניבסקי שליט"א בפירושו למסכת כותים (פ"א, מטהר אות ל') דשקר שאין בו שום הפסד לזולתו אין בו איסור דאורייתא כלל רק מדברי קבלה ולכן התירוהו לצורך. ולפ"ז אתי שפיר דאם יגלה אביו האמת ולא יברכהו נמצא דלא ייגרם כל הפסד לעשו במה ששיקר, וממילא לא היה נעשה בזה איסור שקר מה"ת. ומעתה יבואר דזהו שהתפלל 'הצילה נפשי משפת שקר', היינו שרצה שתתגלה האמת ולא יגרם הפסד לעשו כדי שלא יעבור באיסור שקר דאורייתא.

נבואה הוא שנצטווה ליטול הברכות (ואל"ה יתכן שהיה אסור לעשות כן), תו לא שייך לומר שלכן נקט יעקב בלשון 'אולי' כי היה חפץ שתתברר האמת ולא יטול הברכות.

ונראה לומר ביאור אחר במה שנקט יעקב אבינו בלשון 'אולי ימושני אבי' - המורה על רצונו שכך יהיה, ע"פ מה שכתב בצפנת פענח עה"פ (כ"ז כ"א) האתה זה בני עשו אם לא: הפסוק מרבה לומר דיצחק היה מסתפק אם זה עשו, ולכך לא היתה טעות בברכה. והביא מכמה מקורות בש"ס דכל היכא דחזינן דאין הדבר ברור לו ומכל מקום עשה - נחית לספק ולא קפיד'.

נמצא לפ"ז דרך מחמת שנסתפק יצחק שמא הוא עשו ולא היה מוחלט הדבר אצלו, על ידי כן אכן חלה הברכה על יעקב, ולא נחשב לטעות אף שמחשבתו מעיקרא היתה על עשו.

עפ"ז מובן מה שאמר יעקב 'אולי ימושני', כי באמת היה חפצו ורצונו שעכ"פ יתעורר ספק אצל יצחק שמא הוא עשו, כדי שע"י כן תחול עליו הברכה באופן שלא תהיה בו טעות²⁵.

.....

---

²⁵ בכל מה שנתבאר יש להעיר דזה אינו כמש"כ הרמב"ן כאן: אולי ימושני אבי - אין הטעם שימושהו להכיר אותו, אבל אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני, כדרך חיבת האב על בנו וימצא במשוש שאני חלק, עכ"ל. ובאמת שלפ"ד הרמב"ן יש לפרש דלכן אמר יעקב בלשון 'אולי' - דמורה על רצונו שכן יהיה, ועל דרך שפירש בהכתב והקבלה (פרי חיי שרה כ"ד ל"ט): ויעקב שאמר אולי ימושני אבי, אין מלת אולי מוסב אלא על ימושני, כי באמת היה מייחל שימושש מאביו, כי שימת הידים מן המברך על המבורך היא סגולה אל חלות הברכה, כמו בברכת יעקב למנשה ואפרים, וברכת משה ליהושע, ולא חשש יעקב כי אם שלא יתודע לאביו שאינו האיש המכוון ממנו אל הברכה ולהיותו בעיניו כמתעתע, ושמעתי שקדמני בזה בעל אפ"י, עכ"ל. (כוונתו לספר אפיקי יהודה להג"ר יהודה ליב עדל זצ"ל בעל איי הים, והוא בסוף הדרוש השמנה עשר, עיי"ש).